

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ТА КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ
ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ
З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ТРУДНОЩАМИ
В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Розробник – Наталія СОБОЛЄВА,
методист відділу змісту освіти
Українського інституту розвитку освіти

ЗМІСТ

Вступ. Важливість інклюзивного навчання та чинники успішності такого навчання.....	3
Розділ I. Загальні підходи до організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої та дошкільної освіти	
1.1. Категорія осіб з інтелектуальними труднощами.....	4
1.2. Висновок інклюзивно-ресурсного центру як найперший орієнтир у роботі з особами з особливими освітніми потребами.....	4
1.3. Про адаптацію та модифікацію змісту навчального предмета для осіб з інтелектуальними труднощами.....	5
1.4. Типові освітні програми для спеціальних закладів освіти, на які можуть орієнтуватися та спиратися педагогічні працівники закладу освіти в умовах інклюзивного навчання.....	6
1.5. Про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Функції та завдання асистента вчителя та асистента вихователя.....	7
1.6. Взаємодія з питань організації інклюзивного навчання між педагогічними працівниками ІРЦ та закладами освіти.....	9
1.7. Альтернативні засоби комунікації. Проста мова.....	9
Розділ II. Практичні поради з організації роботи педагогічних працівників в умовах інклюзивного навчання, методи та прийоми роботи відповідно до сфер розвитку дитини з інтелектуальними труднощами	
2.1. Про сфери розвитку дитини.....	11
2.2. Психолого-педагогічна та корекційно-розвивальна робота у сфері дошкільної освіти.....	12
2.3. Психолого-педагогічна та корекційно-розвивальна робота у шкільній інклюзивній освіті.....	15
Висновок.....	23

ВСТУП

Важливість та корисність інклюзивної освіти полягає у створенні умов, за яких забезпечується можливість для дітей з особливими освітніми потребами навчатися разом з іншими дітьми, незважаючи на їхні відмінності та труднощі, гарантується повага до здібностей та потреб кожного. Такі умови дозволяють забезпечити дотримання прав кожної людини, створити рівний доступ до отримання знань та можливостей бути реалізованими в соціальному середовищі. Закладам освіти, у свою чергу, надається можливість формувати комфортне освітнє середовище для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (далі – ООП), формувати різні програми навчання, відповідним чином адаптувати та коригувати стратегії викладання, використовуючи власні та залучені ресурси для забезпечення якісної освіти.

Важливий чинник успішності інклюзивного навчання – розуміння педагогами глибинних потреб дітей з ООП. Розуміючи такі потреби та особливості кожної дитини, орієнтуючись на сильні якості та здібності, педагоги можуть забезпечити такі умови організації освітнього процесу, за яких дитина почуватиметься комфортно, а її навчання буде більш продуктивним завдяки поліпшенню когнітивного, фізичного, соціального та емоційного стану, сприятиме кращому спілкуванню з однолітками, більш функціональному оволодінню вміннями та навичками.

Для всіх учасників освітнього процесу в умовах інклюзії важливим та корисним є формування толерантного та природного сприйняття людей з різними особливостями, налагодження дружніх стосунків, соціального співробітництва. Для педагогів – це можливість краще розуміти індивідуальні особливості осіб з ООП, оволодівати різноманітними педагогічними методиками для ефективної роботи з урахуванням індивідуальних проявів та потреб кожного вихованця, учня(ці).

Мета даних методичних рекомендацій – допомогти педагогічним працівникам закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) та закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) в умовах інклюзивної освіти в організації успішної психолого-педагогічної та корекційно-розвивальної роботи з особами, що мають інтелектуальні труднощі, у наближенні до кращого розуміння особливостей розвитку дітей цієї категорії; звернути увагу на спеціальні методи та прийоми, що сприяють наближенню до дитячого сприйняття та кращого розуміння ситуацій, а також у знаходженні можливих шляхів уникнення та подолання бар'єрів, з якими можуть зустрітися здобувачі освіти з інтелектуальними труднощами під час навчання.

РОЗДІЛ І

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Категорія осіб з інтелектуальними труднощами

Відповідно до Положення про Інклюзивно-ресурсний центр (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 765¹), особи з інтелектуальними труднощами – це така категорія осіб з особливими освітніми потребами, чії труднощі полягають в обмеженні функціонування різного ступеня прояву **передумов** інтелекту (пам'яті, уваги, мислення, мовлення, сприйняття, вольових процесів, мотивації тощо), **власне інтелекту** (здатності до узагальнення, абстрагування, міркування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків; продукування думки, судження; здатності робити висновки тощо), **інвентарю** інтелекту (набутих знань, умінь, навичок та перенесення таких знань та умінь у нову, незнайому ситуацію).

1.2. Висновок інклюзивно-ресурсного центру як найперший орієнтир у роботі з особами з особливими освітніми потребами

Коли особа з ООП приходить у заклад освіти, найпершим орієнтиром у роботі з такою дитиною для педагогічних працівників є висновок інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи (далі – Висновок). У Висновку міститься інформація про рекомендовану освітню програму особи з ООП відповідно до визначених у процесі вивчення особливих освітніх потреб (Розділ 7), зазначені відомості про особливості розвитку дитини, її слабкі та сильні сторони, особливі освітні потреби; фахівцями (консультантами) ІРЦ надаються ґрунтовні рекомендації з організації та проведення психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дитині, можуть пропонуватися конкретні методи та прийоми роботи та взаємодії з нею.

Також надаються рекомендації стосовно особливостей організації освітнього середовища, характеру та шляхів створення індивідуальної програми розвитку (далі – ІПР), про те, яких адаптацій дитина потребує, а також стосовно модифікації змісту освітньої програми (у разі інтелектуальних труднощів особа з ООП обов'язково потребує такої модифікації). У висновку містяться рекомендації щодо організації освітнього процесу особи з ООП для адміністрації

¹ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 765 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text>

закладу освіти, батьків (законних представників) дитини, які є результатом збору та інтерпретації кількісної та якісної інформації про дитину.

Для здобувачів освіти з ООП важливо забезпечити комфортне, насамперед психологічно, середовище для навчання. Цьому сприяють адаптації та модифікації навчального простору, матеріалів та, особливо, індивідуалізація підходів на основі визначених потреб конкретної дитини.

1.3. Про адаптацію та модифікацію змісту навчального предмета для осіб з інтелектуальними труднощами

Адаптація змісту навчального предмета для осіб з інтелектуальними труднощами, згідно Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти², полягає у зміні методів і способів навчання, зниженні рівня складності завдань з урахуванням індивідуальних потреб осіб з ООП без зміни загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання. У якості адаптації фахівці (консультанти) ІРЦ можуть рекомендувати збільшення часу на виконання завдань, зміну темпу навчання, спрощення інструкцій, застосування спеціальних наочних матеріалів. Адаптацією є додаткові перерви для відпочинку, чергування видів діяльності, виконання завдань за зразком, використання засобів концентрації уваги, карток-підказок, відповідне потребам особи з ООП налаштування освітлення, тощо.

Модифікація змісту навчального предмета – це зміна змісту (шляхом спрощення, виключення, об'єднання тощо) навчання з урахуванням особливих освітніх потреб особи з ООП, зі зміною загального обсягу навчального навантаження, розкладу занять, і, відповідно, очікуваних результатів та оцінювання освітніх здобутків дитини. Отже, Висновок ІРЦ із відміткою про можливість модифікації освітньої програми дозволяє зменшувати обсяг та спрощувати характер освітнього матеріалу, щось із нього виключати чи ущільнювати, поєднувати (інтегрувати), відповідно відображаючи це в ІПР.

Модифікація спрямована на забезпечення активності здобувача освіти у навчальній соціалізації, залучення дитини до участі в освітній діяльності інклюзивного класу, організацію індивідуальних умов навчання за допомогою додаткових методів і засобів.

Отже, головна відмінність цих двох понять полягає в тому, що **адаптація не передбачає зміни змісту навчання**. Тобто йдеться про зміну підходів до навчання дитини з ООП, тоді як **модифікація передбачає зміну навчальних планів і програм** та, відповідно, очікуваного від них ефекту. Якщо у випадку адаптації зміст навчання відповідає рівню знань та навичок, що отримує весь

² Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

клас, то модифікація – це надання змоги особі з ООП брати участь у освітній діяльності, хоча рівень засвоєваних знань може не відповідати віковим особливостям дітей усієї групи чи класу.

1.4. Типові освітні програми для спеціальних закладів освіти, на які можуть орієнтуватися та спиратися педагогічні працівники закладу освіти в умовах інклюзивного навчання

Створюючи ІПР, добираючи ефективні прийоми роботи з вихованцем ЗДО чи учнем ЗЗСО з особливими освітніми потребами, впроваджуючи адаптації та працюючи над змістом освітньої програми для створення оптимальних модифікацій, педагогічні працівники закладу освіти можуть орієнтуватися на типові освітні програми для спеціальних закладів освіти. Зокрема таким орієнтиром для педагогів ЗДО може бути Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю 2013 року (Гриф Міністерства освіти і науки України від 12.04.2013 №1/11-6940). Водночас потрібно враховувати, що деякі терміни, вживані у подібних документах, як, наприклад, *“розумова відсталість”*, *“порушення інтелектуального розвитку”* чи *“допоміжна школа”* є застарілими, а певні позиції та підходи (наприклад, *“У підгрупу підбираються діти з приблизно однаковим рівнем інтелектуального розвитку”*), не кореспондують із засадами та принципами інклюзивності, не відповідають термінології сьогодення у цій сфері, що потребує виваженого та фахового вибору дефініцій та суджень.

Що стосується шкільної освіти, то наказом Міністерства освіти і науки від 07.12.2021 № 1317³ затверджено Типову освітню програму для 5-10(11) класів спеціальних закладів середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, яка містить:

- варіанти типових навчальних планів (відповідно до особливостей психофізичного розвитку дітей та мови навчання передбачено окремі варіанти типових навчальних планів);
- перелік модельних навчальних програм;
- перелік програм із корекційно-розвиткової роботи;
- рекомендовані форми організації освітнього процесу;
- опис інструментарію оцінювання.

Ця програма вводиться поетапно в таких навчальних роках:

- 2022/2023 – для 5-х класів;
- 2023/2024 – для 6-х класів;

³ Про затвердження Типової освітньої програми для 5-10(11) класів спеціальних закладів середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами: Наказ Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-10-11-klasiv-specialnih-zakladiv-serednoyi-osviti-dlya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami>

- 2024/2025 – для 7-х класів;
- 2025/2026 – для 8-х класів;
- 2026/2027 – для 9-х класів;
- 2027/2028 – для 10-х класів;
- 2027/2028 – для 11-х класів.

До цього часу будуть чинні старі типові програми для 5-9 та 10-11 класів.

В умовах інклюзивного навчання учень(ця) з інтелектуальними труднощами може бути звільненим від вивчення окремих навчальних предметів, які входять до типової освітньої програми ЗЗСО, проте відсутні у програмах для спеціальних ЗЗСО. Таке рішення команда психолого-педагогічного супроводу має право приймати, якщо особливості психофізичного розвитку дитини з інтелектуальними труднощами не дозволяють засвоювати певний навчальний матеріал, – відповідно відображаючи це в ІПР та індивідуальному навчальному плані.

Також здобувач освіти з інтелектуальними труднощами одночасно може мати модифікації з одних навчальних предметів та адаптації з інших. Наприклад, учень(ця) може аж до старших класів вивчати предмет “Математика”, але не вивчати предмети “Алгебра” та “Геометрія”; замість предметів “Фізика” та “Хімія” вивчати предмет “Фізика і хімія у побуті” в якості своєрідної інтеграції.

Можуть бути внесені зміни до характеру та концептуальної складності завдань, змінюватися кількість годин (зазвичай збільшуватися, розтягуватися у часі) на вивчення певного освітнього матеріалу, визначатися мінімальний зміст, який необхідно засвоїти здобувачу освіти з інтелектуальними труднощами. Освітня мета для таких учнів(ць) визначається з огляду на можливості дитини та її потреби. У навчальному процесі цілі мають бути просто сформульовані, чітко та конкретно проєціюватися на програмний матеріал, передбачати короткий термін реалізації у сприйнятті дитини, адже це сприяє кращій мотивації учня(ці). Те, що в якомусь випадку вважатиметься знаннями на початковому рівні для учнів класу, може бути достатнім для учня(ці) з ООП – залежно від ступеня інтелектуальних труднощів.

1.5. Про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Функції та завдання асистента вчителя та асистента вихователя.

Завданням педагогів інклюзивних класів ЗЗСО є забезпечення особистісно орієнтованого спрямування освітнього процесу для осіб з ООП. Згідно Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти, затвердженого Наказом Міністерства освіти і

науки України від 08.06.2018 № 609⁴, у ЗДО до складу команди супроводу дитини з ООП входять:

постійні учасники: директор або вихователь-методист, вихователь, асистент вихователя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог та батьки дитини з ООП тощо;

залучені фахівці: медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо.

У ЗЗСО до складу команди супроводу дитини з ООП входять:

постійні учасники: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів (класний керівник), вчителі, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог та батьки або законні представники дитини з ООП тощо;

залучені фахівці: медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей тощо.

Основними принципами діяльності команди психолого-педагогічного супроводу є повага до індивідуальних особливостей дитини з ООП, недопущення дискримінації та порушення її прав; командний підхід; активна співпраця з батьками дитини з ООП, залучення їх до освітнього процесу та розробки ІПР; конфіденційність та дотримання етичних принципів; міжвідомча співпраця.

Асистент вихователя допомагає вихователю в організації освітньо-виховного процесу; облаштуванні сприятливого освітнього середовища; веде спостереження за дитиною з ООП з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб; пристосовує навчальні матеріали (за погодженням з вихователем та батьками дитини) відповідно до можливостей дитини; бере участь у розробці та реалізації ІПР та індивідуального навчального плану; готує інформацію для учасників засідання команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її особливостей та потреб; забезпечує ефективне спілкування з дитячим колективом, вихователем, фахівцями (консультантами) ІРЦ, іншими фахівцями.

Асистент учителя допомагає вчителю в організації навчальної діяльності класу, бере участь у створенні ІПР, індивідуального навчального плану особи з

⁴ Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 № 609 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>

ООП, визначенні рівня досягнення цілей, у них передбачених; виготовляє наочний матеріал, картки-схеми відповідно до можливостей дитини, навчає дитину з ООП використанню розумних пристосувань; готує інформацію для учасників засідання команди супроводу, у якому беруть участь і фахівці (консультанти) ІРЦ; активно взаємодіє з батьками, орієнтуючись на відомості ІРЦ про поточний стан та особливості, схильності, інтереси й потреби учня(ці), а також на власні спостереження та висновки.

1.6. Взаємодія з питань організації інклюзивного навчання між педагогічними працівниками ІРЦ та закладами освіти

З метою забезпечення ефективної взаємодії та оперативного зворотного зв'язку з питань організації інклюзивного навчання між педагогічними працівниками ІРЦ та закладами освіти, директор ІРЦ призначає відповідального фахівця (консультанта) за здійснення супроводу дітей з ООП у закладі освіти, що територіально належить до сфери діяльності та відповідальності даного ІРЦ. Інклюзивно-ресурсний центр надає послуги дітям з особливими освітніми потребами, які проживають (навчаються) у відповідній територіальній громаді (районі), місті (районі міста), за умови подання батьками (законними представниками) відповідних документів.

Керівник закладу освіти, зі своєї сторони, призначає особу, відповідальну за організацію та здійснення інклюзивного навчання для осіб з ООП, чий батьки (законні представники) подали заяву про забезпечення інклюзивного навчання (утворення інклюзивної групи чи класу).

Фахівці (консультанти) ІРЦ здійснюють системний кваліфікований супровід осіб у разі встановлення у них особливих освітніх потреб. Вони надають рекомендації закладам освіти щодо розроблення індивідуальної програми розвитку особи з ООП, беруть участь у діяльності команди психолого-педагогічного супроводу такої дитини, консультують батьків, інших законних представників дитини з ООП щодо особливостей її розвитку, знаходяться у постійному діалозі з педагогічними працівниками закладів освіти, надають роз'яснення батькам (законним представникам) особи з ООП та педагогічним працівникам закладу освіти, зокрема й у разі виникнення питань, що стосуються відомостей та рекомендацій, зазначених у Висновку. Фахівці (консультанти) залучаються до розв'язання спірних питань, які можуть виникати під час інклюзивного навчання особи з ООП.

1.7. Альтернативні засоби комунікації. Проста мова

Педагогічним працівникам інклюзивної групи або класу потрібно враховувати, що діти з інтелектуальними труднощами потребують більше часу для засвоєння навчального матеріалу через сповільнення швидкості прийому та

опрацювання інформації, спроможні засвоювати меншу кількість відомостей за умови систематичного та навіть багаторазового повторення. Велике значення для встановлення комунікації та розуміння особами з інтелектуальними труднощами зверненого мовлення, вербальних інструкцій, писемних покажчиків має характер та стиль мовлення соціального середовища.

На сьогодні у розвинених англomовних країнах існують альтернативні варіанти мовного забезпечення, які використовують для покращення розуміння інформації особами з інвалідністю і не лише: проста мова, спрощений формат, формат Легкого Доступу, Макатон (Plain Language, Easy access, Makaton, Simple English, Basic English) тощо. Спрощена мова вважається одним з ефективних засобів забезпечення доступності інформації для осіб із загальним зниженням психічної активності та, як наслідок, звуженням запасу знань і уявлень про навколишній світ і про себе, а також для осіб із труднощами мовленнєвої діяльності, недостатністю словесного опосередкування діяльності, неузгодженістю образної та вербальної сфер психіки, труднощами спілкування, деформацією соціальної ситуації розвитку.

Проста мова – це стиль написання або усного мовлення, який допомагає легко та швидко знаходити, розуміти й використовувати інформацію у кризових ситуаціях; розуміти людиною свої права – особливо права щодо допомоги, яку вона отримує; полегшує комунікацію гуманітарних працівників та людей, яким вони допомагають, особливо якщо спілкуються мовами, які не є для них рідними.

Оскільки комунікація в таких випадках має бути простою та зрозумілою, бездоганне дотримання правил граматики та синтаксису не є таким важливим. Проста мова полегшує спілкування та дозволяє уникати непорозумінь; зрозуміла комунікація допомагає, наприклад, міжнародним гуманітарним організаціям координувати свої дії з місцевими службами реагування. Проста мова також допомагає організаціям спілкуватися з донорами, партнерами, засобами масової інформації та громадськістю. Суттю унікальної мови “Макатон”, наприклад, є певна програма (система) з використанням жестів, символів і мовлення: спочатку вживається слово, потім воно супроводжується жестом, далі йде підкріплення всього цього стійким зоровим чином (картинки, графічні малюнки, картки із символами). Залежно від труднощів, які відчуває людина, вона або використовує всі три складові мови “Макатон”, або обирає те, що підходить найкраще. Але обирає сама дитина, людина.

На сьогодні в Україні спрощена мова як засіб забезпечення доступності інформації почала привертати увагу як дослідників, так і громади. У 2020 році за ініціативи Відділу демократичного управління та гендерних прав Департаменту демократизації Офісу Демократичних інституцій і Прав Людини ОБСЄ,

Національної асамблеї осіб з інвалідністю України та Коаліції захисту прав осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень стартував проєкт “Легке Читання в Україні”, метою якого є мотивувати спільноту фахівців сприяти адаптації методу Легкого Читання для його застосування українською мовою, мотивувати спільноту батьків та надавачів послуг цільовим групам повсюдно поширювати даний метод.

РОЗДІЛ II

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ З ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ, МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ РОБОТИ ВІДПОВІДНО ДО СФЕР РОЗВИТКУ ДИТИНИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ТРУДНОЩАМИ

2.1. Про сфери розвитку дитини

Розглянемо детальніше за сферами розвитку дитини, з якими особливостями здобувачів освіти, що мають інтелектуальні труднощі, можуть зустрітися учасники команди психолого-педагогічного супроводу, й те, якими можуть бути практичні заходи, спрямовані на попередження виникнення освітніх бар'єрів для такої дитини, а також яким чином можна зменшити чи подолати вплив негативних чинників у її освітній діяльності.

Інформація щодо стану певних сфер розвитку особи з ООП міститься у Розділі 5 Висновка. У цьому розділі надається опис побаченого та виявленого фахівцями (консультантами) ІРЦ під час обстеження особи з ООП, оцінюються та зазначаються її потреби, надаються відповідні рекомендації за такими напрямками:

- оцінка фізичного розвитку дитини (визначення рівня загального фізичного розвитку дитини, відповідності його віковим нормам, розвитку дрібної моторики, способу пересування тощо);
- оцінка мовленнєвого розвитку дитини (визначення рівня мовленнєвого розвитку та використання вербальної/невербальної мови, наявності мовленнєвого порушення та його структури);
- оцінка когнітивної сфери дитини (визначення рівня сформованості таких пізнавальних процесів, як сприйняття, пам'ять, мислення, уява, увага);
- оцінка емоційно-вольової сфери дитини (виявлення здатності дитини до вольового зусилля, схильностей до проявів девіантної поведінки та її причин);

Комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку особи з ООП за цими напрямками розвитку, зокрема і навчальної діяльності (оцінка освітньої діяльності дитини – визначення рівня сформованості знань, умінь, навичок відповідно до навчальної програми або основних критеріїв формування вмінь та навичок дітей) проводиться фахівцями (консультантами) ІРЦ: практичним психологом, вчителем-дефектологом (логопедом, корекційним педагогом, сурдопедагогом, тифлопедагогом), вчителем-реабілітологом.

2.2. Психолого-педагогічна та корекційно-розвивальна робота у сфері дошкільної освіти

Фізичний розвиток дитини

У дитини з інтелектуальними труднощами може бути недостатньо розвинена загальна та дрібна моторика. Для розвитку загальної моторики можуть бути корисними стрибки, гра з м'ячем, ходіння по бордюрах, стояння на балансі, гойдання на гойдалці. Для розвитку дрібної моторики: пальчикова гімнастика, складання мозаїки, пазлів, шнурування, пісочна терапія, малювання та розфарбовування, вирізання з допомогою дорослого фігур з паперу, картону, тканини. Такі вправи та види діяльності можуть включатися і в заняття фахівців, і в повсякденне життя.

Під час індивідуальних занять потрібно вчити дитину з інтелектуальними труднощами виконувати прості рухи з опорою на візуальні та звукові орієнтири. Після виконаного руху давати звуковий сигнал або використовувати предмети для заохочення. Вчити реагувати на сигнал “стоп” з використанням звукових або зорових орієнтирів. Використовувати сенсорні матеріали для розвитку.

Може бути потреба у нормалізації м'язового тону дитини, формуванні вестибулярних та антигравітаційних реакцій, статодинамічної стійкості. Потрібно працювати над розвитком умінь дитини орієнтуватися в малому та великому просторі.

Ігри та вправи для розвитку загальної координації та точності рухів: “Істівний - неїстівний” – гра з м'ячем, “Дзеркало” – дитині пропонується бути дзеркалом і повторювати всі рухи дорослого, “Тир” – влучання в ціль різними предметами (м'ячем, кільцями тощо). Також корисними будуть ігри та вправи, спрямовані на формування культурно-гігієнічних навичок, удосконалення навичок самообслуговування та соціальних навичок. Такі заняття можуть проводитися як в індивідуальному форматі, так і з залученням кількох дітей, але дитина з інтелектуальними труднощами потребуватиме більшої уваги педагога.

Мовленнєвий розвиток дитини

Формуючи мовлення дитини з інтелектуальними труднощами, фахівці повинні усвідомлювати, що це можливо лише у поєднанні із розвитком

психічних процесів, розгортанням ігрової діяльності, забезпеченням гармонійного становлення особистості.

У дітей з інтелектуальними труднощами мовлення може бути невиразним, у деяких випадках скандованим, із значними порушеннями звуковимови. Граматична сторона мовлення дошкільника з інтелектуальними труднощами зазвичай формується значно пізніше, ніж у дітей-однолітків. Потрібно розвивати фонетико-фонематичні процеси та граматичну сторону мовлення.

Одним із найперших завдань педагогічних працівників є активізація вживання дитиною простих слів у повсякденному житті. Дуже важливою є словникова робота, яка може починатися із засвоєння одного нового слова на день до кількох: потрібно виявляти, чи розуміє дитина слово, пояснювати, розтлумачувати це слово з опорою на наочність, предметний матеріал, демонстрацію, повторення, а в подальшому з'ясовувати – чи запам'ятала, чи розуміє дитина це слово.

Когнітивна сфера дитини

У дитини з інтелектуальними труднощами коло уявлень та знань про навколишній світ, про довкілля, власні уявлення про себе потребує цілеспрямованого формування та розширення з боку дорослих, педагогічних працівників у процесі мовленнєвої та пізнавальної діяльності.

Важливою є взаємодія фахівців закладу ЗДО з батьками дитини, що допомагає визначити сильні та слабкі сторони в уміннях, навичках, здібностях дитини, розуміти схильності, вподобання дитини, що допомагає у плануванні та впровадженні організаційних моментів, підвищенні ефективності корекційно-розвивальної роботи.

Починати роботу потрібно з розвитку розуміння дитиною найпростіших інструкцій. Це потребує постійних повторень за умови достатнього зосередження уваги дитини, яку фахівець має додатково привертати та утримувати. Водночас варто пам'ятати, що у такої дитини переважає механічна пам'ять, отже важливо працювати саме над усвідомленням дитиною того, що від неї вимагається.

У переважній більшості випадків дитину з інтелектуальними труднощами доводиться спеціальними прийомами та методами навчати предметній та предметно-ігровій діяльності, також через гру фахівці навчають дитину використовувати предмети за їх функціональним призначенням. Предметно-ігрова діяльність допомагає збагачувати тактильні, вестибулярні, зорові та звукові враження дитини. В ігровій діяльності потрібно навчати дитину розуміти правила шляхом кількаразової та навіть багаторазової демонстрації та спільного повторення дій, використовуючи бажані для дитини стимули, відчуття для

розвитку концентрації уваги. Збагачувати тактильні, вестибулярні, зорові та звукові враження дитини.

Діти з інтелектуальними труднощами потребують стимуляції сенсорної активності (зорового, слухового, кінестетичного сприймання). Це робиться з допомогою сенсорних ігор, певних прийомів навчання дитини способам обстеження предметів, навколишнього середовища. Корисними є вправи на міжпівкульну взаємодію. Щоб розвивати інтерес дитини до оточуючого світу, потрібно привертати увагу дитини до предметів, людей, явищ, збагачувати життєві враження дитини, пробуджувати бажання діяти разом з іншими людьми. Формувати вміння дитини виокремлювати себе з довкілля: відчувати власне тіло, виявляти реакції на різні подразники, вміти виокремити предмети з довкілля та маніпулювати ними, розвивати зорово-моторну координацію. Використовувати засоби мистецтва (малювання, ліплення) для розвитку особистості.

Особлива увага має приділятися розвитку процесів мислення дитини, які не лише сповільнені, а й порушені. Дітям з інтелектуальними труднощами складно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, узагальнювати, виконувати перенесення набутих навичок та уявлень з однієї конкретної ситуації в іншу, нову. У процесі виконання практичних завдань можна починати з навчання дитини прийомам наслідування. Важливо формувати у дитини позитивну емоційну установку по відношенню до занять, додатково пояснювати навчально-розвитковий матеріал, надавати можливість виконувати завдання в повільнішому темпі, ставити додаткові запитання з метою глибшого розкриття змісту завдання, наводити вже відомі дитині приклади. У разі виникнення труднощів вправу треба непомітно спрощувати, переключати деструктивну активність на конструктивну. Під час вивчення конкретних об'єктів та явищ необхідно підводити дитину до певних узагальнених понять та закономірностей.

У дошкільному віці у дитини з інтелектуальними труднощами формуються лише елементарні математичні уявлення та первинні графічні навички.

Емоційно-вольова сфера дитини

Дитина з інтелектуальними труднощами потребує розвитку довільності психічних процесів, формування здатності до вольового зусилля у зв'язку з пізнішим розвитком та незрілістю емоційно-вольової сфери, цілеспрямованої роботи педагогів над урізноманітненням гама емоцій.

Корисними можуть бути ігри “Упізнай емоцію”, “Ідентифікація емоцій” для збільшення емоційного діапазону та мімічних, невербальних засобів спілкування. Потрібно залучати дитину до колективних ігор з метою розвитку навички комунікації (дітям з інтелектуальними труднощами складно розуміти правила та умови гри через порушення процесів мислення).

Підтримка та дозована допомога в процесі виконання роботи – передає віру в успіх та надає імпульси до дії: короткі заохочувальні репліки, мімічні жести, інтонація, пластика, різні види та способи допомоги, зокрема допомога, що організовує та стимулює; виконання завдання за зразком; спільна діяльність.

Особливу увагу педагоги та психологи мають приділяти соціалізації вихованця(ки), розвитку комунікації, уяви.

Обов'язково треба враховувати стан здоров'я дитини, зорові, рухові, слухові, пізнавальні можливості, схильність до підвищеної стомлюваності та виснажуваності. В певних умовах у дитини може з'являтися сонливість, апатія, неуважність, нестриманість, зниження уваги тощо. Педагог має бути уважним до проявів дитини з ООП.

2.3. Психолого-педагогічна та корекційно-розвивальна робота у сфері шкільної освіти

Фізичний розвиток дитини

Загальний фізичний розвиток учнів з інтелектуальними труднощами може як відповідати віковій нормі, коли дитина добре фізично розвинена, так і характеризуватися недостатньо розвиненою загальною та дрібною моторикою, коли дитина не повною мірою володіє руховими навичками та вміннями. У деяких випадках, особливо серед молодших школярів, культурно-гігієнічні навички дитини з інтелектуальними труднощами можуть бути на стадії формування.

Може бути потреба у нормалізації м'язового тону дитини, формуванні вестибулярних та антигравітаційних реакцій, статодинамічної стійкості. У певних випадках вчитель-реабілітолог ІРЦ може рекомендувати учню(ці) з інтелектуальними труднощами заняття з ЛФК (лікувальної фізичної культури), лікувальне або профілактичне плавання, масажні процедури, заняття з адаптивного фізичного виховання, заняття танцями, марширування, стрибки; вправи на розвиток зорово-моторної координації.

У більшості випадків є потреба працювати над розвитком уміння дитини орієнтуватися в малому та великому просторі. Просторове орієнтування – це складний системний механізм, в основі якого лежать процеси сприймання та уявлення, беруть участь зоровий, слуховий, кінестетичний аналізатори. Просторове орієнтування – це знання власного тіла, розрізнення ознак (форма, величина), відношення предметів (розташування, напрямки, положення, віддаленість) і т.д.

Учня(цю) треба продовжувати вчити визначати напрямок розташування предметів, що знаходяться на значній відстані від них (у 3-х, 4-х, 5-ти метрах); позначати словесно просторове розташування предметів відносно один одного в

навколишньому середовищі (стілець стоїть біля стола, картина висить на стіні, коробка стоїть на підлозі, ваза знаходиться на верхній полиці та ін.); розуміти й використовувати у мовленні позначення напрямку руху (вгору, вниз, вперед, назад, наліво, направо, поруч, за, перед, в, на, до та ін.); розуміти, наскільки це можливо, схеми шляху пересування у напрямках класу, роздягальні, музичної зали, їдальні, укриття тощо); розвивати навички мікроорієнтування на поверхні аркуша паперу, столу, дошки та ін.

В умовах шкільного інклюзивного освітнього середовища гармонійному фізичному розвитку та кращій соціалізації дитини з інтелектуальними труднощами добре сприяє залучення до командних ігор і вправ, однак педагогам потрібно пам'ятати, що такому учню(ці) складно дається розуміння правил та умов гри, рівновага та координація рухів можуть бути зниженими, а гнучкість, витривалість – слабкими; дитині буває складно виконувати вправи, пов'язані зі швидкістю та точністю рухів, утриманням рівноваги.

Посильні вправи для такої дитини можуть починатися, наприклад, з індивідуальних вправ із м'ячем: ударів ногою по м'ячу, веденням м'яча, відбиванням м'яча від підлоги, відбиванням м'яча руками та ловінням. Учень може діяти за зразком, зберігати та відтворювати прості рухи, складніші – після повторення, за умови, що загалом дитина координує простіші та складніші довільні рухи.

У разі збільшення інтелектуального навантаження у деяких дітей може спостерігатися поява тремору рук або його посилення. Зниженню проявів тремору сприяє дихальна гімнастика, релаксація, посильне та систематичне фізичне навантаження.

Потрібно дбати про вміння учня зберігати правильну позу під час занять із статичним навантаженням (сидіння). Попереджати прийняття неправильних поз під час сидіння за допомогою правильної організації робочого місця (висота стільця і стола повинна відповідати зросту дитини, освітлення має бути достатнім), вдосконалювати навички тримання правильної постави. Потрібно насичувати життя дитини руховою активністю згідно з її особливостями. Фахівці можуть застосовувати корекційні вправи на розвиток координації та укріплення м'язів спини, верхніх кінцівок та м'язів живота, тренувати вміння володіти власним тілом, координацію рухів, витривалість. Такі вправи та види діяльності можуть включатися і в заняття фахівців, і в повсякденне життя.

Мовленнєвий розвиток дитини

У початковій школі одним із найперших завдань педагогічних працівників є активізація вживання дитиною з інтелектуальними труднощами простих слів та речень у повсякденному житті. У середній та старшій школі в учнів(ць) також може спостерігатися знижена потреба у висловлюваннях,

мовленнєвому спілкуванні, слабкий інтерес до навколишнього. Вчителю треба заохочувати учня(цю) складати повні речення, у разі труднощів – починати речення замість дитини. Дитина не може довго слухати пояснення вчителя, потребує супроводу та додаткових опор: потрібно використовувати картинки або предмети, які візуалізують сказане.

У дітей з інтелектуальними труднощами мовлення може бути невиразним, із значними порушеннями звуковимови, може бути скандований або телеграфний стиль (порушення ритміко-мелодійної сторони мовлення, тривалі паузи). Самоконтроль власного мовлення знижений. Учень(ця) може користуватися поширеними, граматично не оформленими реченнями, зокрема і внаслідок білінгвізму. Граматична сторона мовлення школяра з інтелектуальними труднощами зазвичай значно відстає у розвитку порівняно з дітьми-однолітками.

Оскільки в учня(ці) з інтелектуальними труднощами мислення конкретне та обмежене досвідом, думки часто фрагментовані, це супроводжується низькою здатністю узагальнювати та абстрагувати. Тому абстрактні слова дитина не розуміє, дратується, їй складно дається розуміння образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів.

Дитина може розуміти мовлення в межах знайомої побутової ситуації, в межах малознайомої побутової та навчальної ситуації – потребує спрощення та багаторазового повторення інструкції. Учень(ця) механічно запам'ятовує слова, фрази, але здебільшого не може осмислено їх відтворювати. В інших випадках – може не дослуховувати запитання педагога та інструкції, до власних відповідей додавати коментарі, що не стосуються суті спілкування; може бути присутнє повторюване нав'язливе вживання слів-кліше та фраз-кліше.

Потрібно розвивати також фонетико-фонематичні процеси, формувати писемне мовлення в процесі розвитку фонематичного слуху, складового аналізу й синтезу; у початковій школі фахівці займаються становленням синтетичних прийомів поскладового читання. У початковій школі також можуть виникати труднощі з моторними навичками через фізичну слабкість дитини. Наприклад, треба багато спроб і вправ, аби дитина тримала ручку. У подальшому – вчимо дотримуватися меж рядка, формуємо графомоторні навички та навички самодиктування слів під час списування речень (текстів) та письма під диктовку. Письмо або списування учня(ці) з інтелектуальними труднощами зазвичай має механічний характер. Поняття про частини мови може не утворюватися або складатися значно пізніше за інших через труднощі абстрактного мислення.

Читання учня(ці) зазвичай монотонне, не інтоноване, дитина потребує допомоги фахівця, щоб зрозуміти зміст кожного окремого речення та усього тексту, переказати його. Розповідь за сюжетною картинкою учень(ця) може

скласти за допомогою навідних запитань та підказок педагога. Якщо дитина має затинання, то їх інтенсивність, як правило, залежить від емоційного стану у поточному моменті.

Працюючи над розвитком навичок читання та письма учня(ці) з інтелектуальними труднощами згідно програмних вимог та модифікацій, педагоги мають враховувати особливості розвитку дитини та її можливості, твори художньої літератури для слухання та читання обирати доступні або такі, розуміння змісту яких може належати до зони найближчого розвитку дитини.

Корисним для учня(ці) з інтелектуальними труднощами буде повторюване обговорення подій та явищ навколишнього світу з метою збагачення словника, роз'яснення незнайомих слів, вправлення у вірному вживанні граматичних форм, розширення уявлення про довкілля. Потрібно формувати вміння учня(ці) складати різні розповіді; використовувати набуті комунікативно-мовленнєві навички, переносити їх у нові ситуації та адаптувати до потреб соціальної взаємодії. Працювати над темпо-ритмічною стороною мовлення. Розвивати розуміння дитиною мовлення та вербальних інструкцій, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування. Розвивати просодичний компонент мовлення (темп, тембр, силу голосу, вміння ставити логічні наголоси тощо).

У середній та старшій школі корисно вправлятися у написанні учнем(цею) диктантів – можливо, починаючи з 1-2 речень – розвивати навичку подальшої самоперевірки. Формувати вміння звертатися із запитаннями та відповідями на них, розпочинати та підтримувати розмову, вести діалог; складати різні розповіді.

Когнітивна сфера дитини

Особливості та складності, які проявляються в освітніх процесах дитини з інтелектуальними труднощами, спричинені порушеннями інтелектуального розвитку – стійким, явно вираженим зниженням пізнавальної діяльності, що виникає на основі органічного ураження центральної нервової системи. Переважно йдеться про ураження головного мозку, що спричиняє якісні зміни усіх когнітивних процесів, усієї психіки, всієї особистості в цілому. Стан такої дитини та її фізичні й пізнавальні можливості можуть залежати й від наявності інших, супутніх труднощів.

В учнів(ць) з інтелектуальними труднощами доволі увага нецілеспрямована, недостатньо стійка, необхідне значне напруження під час її концентрування. Процеси запам'ятовування характеризуються уповільненістю, нестійкістю, неточністю за потреби відтворення певних подій. Рівень знань та умінь нижчий за вікову норму. Коло уявлень дитини про себе та оточуючий світ звужене.

Переважає механічне запам'ятовування, мислення конкретне, непослідовне, стереотипне, некритичне, здатність до процесів узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків знижена. Інструкцію фахівця учень(ця) частіше виконує в межах власного розуміння та бажання. Математичні дії додавання/віднімання/ділення/множення дитина не розуміє у межах програмних вимог до знань за віком. Математичні приклади дитина або не розуміє, або розв'язує найпростіші, спираючись на предметний чи наочний матеріал. Таблицю множення учень(ця) з інтелектуальними труднощами відтворює зазвичай механічно, виконувати дії за аналогією дитині складно. Учень(ця) може, наприклад, знати поняття “більше на”, “менше на”, виконувати розв'язання задач на одну дію, обчислення здійснюючи за допомогою предметного матеріалу.

Темп працездатності учня(ці) з інтелектуальними труднощами сповільнений. Дитина потребує постійних повторень за умови достатнього зосередження уваги, яку фахівець має додатково привертати та утримувати. Можуть бути доступними прості узагальнення з опорою на наочність. Процеси мислення сповільнені, порушено формування та розуміння абстрактних понять.

Створюючи умови для задоволення освітніх потреб учнів з інтелектуальними труднощами, педагогам потрібно враховувати рівень розвитку когнітивних процесів дитини, визначати її сильні сторони в уміннях, навичках, здібностях. У процесі виконання практичних завдань – додатково пояснювати навчальний матеріал, надавати можливість виконувати завдання у повільнішому темпі, ставити додаткові запитання з метою глибшого розкриття змісту завдання, наводити вже відомі учневі(ці) приклади. У молодшому шкільному віці для розвитку уваги використовувати відповідні ігри. Тренувати пам'ять. Під час вивчення віршів давати вірш меншого обсягу (доступного для учня) із зрозумілим текстом, попередньо проводити словникову роботу.

Розвивати вміння робити перенесення набутих навичок та уявлень з одної конкретної ситуації в іншу, нову. Збільшувати обсяг загальних знань. У дитини з інтелектуальними труднощами коло уявлень та знань про довкілля, власні уявлення про себе потребує цілеспрямованого формування та розширення з боку дорослих, педагогічних працівників у процесі мовленнєвої та пізнавальної діяльності.

Важливо формувати у дитини позитивну емоційну установку по відношенню до занять, додатково пояснювати навчально-розвитковий матеріал, ставити додаткові запитання з метою глибшого розкриття змісту завдання, наводити вже відомі дитині приклади. У разі виникнення труднощів вправу треба непомітно спрощувати, переключати деструктивну активність на конструктивну.

Під час вивчення конкретних об'єктів та явищ необхідно підводити дитину до певних узагальнених понять та закономірностей.

Продовжувати формувати математичні уявлення, графічні та писемні навички.

Емоційно-вольова сфера дитини

Дитина з інтелектуальними труднощами потребує розвитку довільності психічних процесів, формування здатності до вольового зусилля у зв'язку з пізнішим розвитком та незрілістю емоційно-вольової сфери, цілеспрямованої роботи педагогів над урізноманітненням гами емоцій, адже у такого учня(ці) уповільнений розвиток відчуттів.

Установлення контакту з дитиною може бути складним, поступовим. Особливу увагу педагоги та психологи мають приділяти соціалізації, розвитку комунікації, уяви учня(ці) з інтелектуальними труднощами.

Обов'язково треба враховувати стан здоров'я дитини, зорові, рухові, слухові, пізнавальні можливості, схильність до підвищеної стомлюваності та виснаженості. В певних умовах у дитини може з'являтися сонливість, апатія, неуважність, нестриманість, зниження уваги тощо. Педагог має бути уважним до таких проявів.

Мотивація учня(ці) до навчальної діяльності та вольова саморегуляція зазвичай знижена. А тому підтримка та дозована, своєчасна допомога в процесі виконання роботи з боку педагогічних працівників передає віру в успіх та надає імпульсу до дії: короткі заохочувальні репліки, мімічні жести, інтонація, різні види та способи допомоги, зокрема така, що організовує та стимулює; виконання завдань за зразком; спільна діяльність.

Інструкцію педагога учень(ця) може виконувати неохоче. Відзначається відсутність ініціативи, самостійності, недиференційованість переживань, млявість, схильність до наслідування інших, поєднання навіюваності з негативізмом, нестійкість процесів діяльності у поєднанні з інертністю. Можуть відбуватися емоційні спалахи, демонструватися впертість, знижений прояв сором'язливості, водночас проявлятися невпевненість під час відвідування незнайомих місць. У деякого можуть бути часті зміни настрою, інфантильність, нестабільність емоційної та вольової сфери.

У підлітковому віці діти з такими труднощами можуть розуміти свою несхожість і через це мати депресивні та тривожні стани. В одних випадках учневі(ці) важко даються соціальні сигнали від інших, часто дитина не зчитує емоції, тому про них треба говорити. В інших випадках дитина може бути товариська, привітна, вступати в контакт швидко, невимушено.

Завданням педагогічних працівників є розвиток довільності поведінки учня(ці) з інтелектуальними труднощами, позитивного ставлення до взаємодії з

педагогами та дітьми, урізноманітнення способів комунікації. Потрібно формувати позитивну емоційну установку дитини по відношенню до занять. Відстежувати подразники, які викликають прояви негативізму, виключаючи їх та зменшуючи реакцію дорослого на ці прояви. Підтримувати бажану поведінку.

У початковій школі – використовувати ігри, спрямовані на співробітництво. Включати дитину до спортивних команд (взаємодія в колективі, дотримання певних правил). Заохочувати до самостійності, ініціативності, внутрішньої активності, наполегливості.

Потрібно розвивати вміння дитини вступати в контакт, створювати емоційні зв'язки. Вчити наслідувати соціально-прийнятні норми поведінки та комунікації з різними особами незалежно від віку. Розвивати функції спілкування (контактну, інформаційну, координаційну, розуміння та встановлення відносин та впливу).

Створювати ситуації успіху в діяльності дитини. Заохочувати учня(цю) за допомогою схвальних оціночних суджень. Створювати емоційний та психологічний комфорт для всіх учасників освітнього процесу, пам'ятаючи, що адаптацією для дітей з інтелектуальними труднощами будуть оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності, повторюваність у навчанні, пошук та розроблення способів подання інформації з урахуванням особливостей сприймання дитини.

Соціально-побутове орієнтування

Дитина з інтелектуальними труднощами після тривалих та систематичних занять опановує більшість навичок самообслуговування, у результаті систематичної та цілеспрямованої роботи у неї можуть бути сформовані елементарні соціально-побутові навички.

Педагогічні працівники супроводу інклюзивної освіти мають враховувати у своїй роботі той факт, що у спеціальному навчальному закладі для осіб з інтелектуальними труднощами це завдання розглядається в системі корекційних занять із соціально-побутового орієнтування.

У Пояснювальній записці до Програми з корекційно-розвиткової роботи “Соціально-побутове орієнтування” для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями зазначено, що завдання програми полягає у формуванні тих навичок та вмінь дітей з інтелектуальними труднощами (в тому числі помірними) які необхідні для свідомого та самостійного (наскільки це можливо) вирішення різноманітних життєвих проблем, зокрема користування транспортом, засобами зв'язку, організації власного дозвілля та побуту, виконання норм і правил культурної поведінки в суспільстві, родині, формування понять про сімейні

стосунки та родину та формування усвідомленого, відповідального ставлення до міжособистісних стосунків та планування власного сімейного життя.

Програма із соціально-побутового орієнтування “Подорож у життя” є варіативним модулем. Зокрема, вона може використовуватись і як допоміжний засіб у реалізації змісту корекційно-розвиткової програми “Соціально-побутове орієнтування”, і як самостійна корекційно-розвиткова програма (йдеться про використання програми у Центрах соціально-психологічної реабілітації, батьками).

Сучасна система освіти дітей з особливими освітніми потребами включає в себе структуру традиційної системи організації навчання і виховання та зміст корекційно-навчального процесу, у якому пріоритет надається соціально-освітнім компетенціям, що сприяють ефективній інтеграції цих дітей у суспільство. Серед освітніх компетенцій пріоритетними є саме життєві компетенції, сформованість яких забезпечує дитині уміння та навички орієнтування в практичній життєдіяльності й адекватне вирішення проблемних ситуацій. Зокрема, важливу роль відіграє сформованість соціально-побутових навичок учня(ці). По суті, весь процес навчання і виховання дитини з інтелектуальними труднощами спрямований на те, щоб забезпечити її соціальну адаптацію в суспільстві. Соціальна адаптація являє собою один з механізмів соціалізації, що дозволяє особі активно включатися в структурні різні елементи соціального середовища, тобто посилено брати участь у праці та суспільному житті колективу, долучатися до соціального та культурного життя суспільства, влаштовувати свій побут відповідно до норм і правил соціуму. Соціальна адаптація – це безперервний процес, в якому взаємодіє особистість і суспільство. Формування соціально-побутових навичок у дитини з інтелектуальними труднощами не відбувається самостійно, а потребує спеціально організованої педагогічної роботи, що враховує наявні можливості учня(ці) та орієнтує на найближчі цілі. Метою навчання учнів з інтелектуальними труднощами соціально-побутовим навичкам є формування життєво значущого мінімуму практичних умінь, який дозволить їм правильно орієнтуватися у навколишньому світі (в побуті, у взаєминах людей тощо) і самостійно організувати свій побут.

Досягнення цієї мети передбачає необхідність вирішення таких завдань:

формування в учнів побутових трудових умінь: умінь в області організації харчування, догляду за тілом, житлом, одягом, взуттям та іншими предметами побуту;

формування економіко-побутових умінь: умінь дбайливого поводження з оточуючими предметами, їжею, водою, електрикою, умінь вибирати товари і здійснювати покупки, умінь планувати бюджет сім'ї;

орієнтування учнів у послугах різних закладів (торгівлі, служби побуту, зв'язку, культури, медичної допомоги), формування практичних умінь користуватися ними;

формування умінь користуватися послугами громадського транспорту;

формування умінь спілкування та культурної поведінки;

формування необхідних уявлень про сім'ю, сімейні взаємини, організації побуту та дозвілля сім'ї, умінь догляду за маленькими дітьми.

Діти з інтелектуальними труднощами тяжкого та найтяжчого ступеня не в змозі самотійно освоїти зразки розв'язання елементарних побутових і соціальних завдань, досягти цього вони можуть лише за умови цілеспрямованого навчання та виховання.

Ефективність роботи з соціально-побутового орієнтування, здійснюваної на уроках і поза ними, залежить від узгодженості дій усього педагогічного колективу, їх взаємозв'язку, інформованості про роботу один одного, скоординованості планів роботи. Зв'язок із навчанням здійснюється за принципом випереджувальної, паралельної та подальшої взаємодії. Взаємодія передбачає повторення пройденого на заняттях матеріалу, розширення та збагачення досвіду учнів, автоматизацію умінь, формування навички застосування отриманих знань та умінь у новій ситуації.

Для успішного засвоєння навчального матеріалу важливо формувати уявлення дітей в процесі екскурсій, здійснювати цілеспрямовані спостереження за реальними об'єктами та життєвими ситуаціями, моделювати їх і виконувати практичні дії в реальних умовах. У навчанні дітей велике місце повинні займати ігрові методи та прийоми: дидактичні, сюжетно-рольові, ігрові ситуації та сюрпризні моменти.

ВИСНОВОК

Описані вище особливості пізнавальних процесів, функціонування когнітивної, емоційно-вольової сфери, мовленнєво-комунікативної та навчальної діяльності дітей з інтелектуальними труднощами, а також надані методичні рекомендації щодо практичної роботи з такими вихованцями та учнями можуть сприяти подоланню бар'єрів, які виникають у їх навчальній діяльності в умовах інклюзивного навчання.

В освітній діяльності осіб з інтелектуальними труднощами насамперед потрібно усувати психологічні бар'єри. Дитина не повинна боятися, потерпати від фізичного дискомфорту, не повинна бути скутою, напруженою. Лише комфортне, дружнє інклюзивне середовище, де педагогічні працівники розуміють, у чому полягають особливості дитини з інтелектуальними труднощами, та професійно надають психолого-педагогічну та корекційно-

розвиткову допомогу, може сприяти ефективному засвоєнню знань та життєво необхідних навичок, інтеграції таких дітей у соціальне життя суспільства, відкрити дитині та її близьким шлях до повноцінного життя.